

ПРЕДГОВОР

У складу је са задатком историјских научних института да производе нова знања о прошлом, покривају донедавне „беле мрље“ српске историографије, надограђују претходна знања у мери отварања архивских извора и у светлу нових издања домаће и стране литературе, међутим, њихова улога ту се не исцрпљује. Институту су и место сучељавања, дискусија и полемика са карактером тих нових продукција. Форме су различите, од презентација уживо до писаних саопштења у стручним и популарним публикацијама, те књига посвећених проблемима и карактеру саме историјске науке у Србији и њеној комуникацији са токовима у свету. Увек је пожељно да се огледамо и у туђем виђењу и пропитујемо чиме су та виђења условљена, посебно ако нису најповољнија по нашу историографију. С друге стране, требало би да се преиспитујемо и упоређујемо са трендовима у другим историографијама и тематским и методолошким. Остати самодовољан, зачаурен, ствара ризик да страни специјалисти за историју Балкана, Југославије и Србије не могу да нађу у нашој продукцији систематизована знања, која би одговорила на питања која они постављају у својим делима. Из нашег искуства, на делу је двосмерни процес хтели ми то или не. Ваља стално пропитивати колико и како користимо резултате страних историографија о нашој прошлости и да ли је то преузимање критично или апологетско. Ово друго није страна једном броју наших академских историчара. Имајући такав широк увид, српски историчари могу да буду мотивисани да сами трагају и одговарају на изречене, написане тврдње

страних колега за које им се чини да су пре стереотипни или идеолошки условљени погледи. Али, исто тако да реагују и на онај други приступ који смо навели.

Југословенска криза 1990-их несумњиво је осака-тила интеракцију српске и светске историографије. Мада је подстакла интерес за регион и његову прошлост, криза је наметнула и нове стандарде „политичке коректности“ и „аутоцензуре“. Сличан тренд је постојао после 1945. године и трајао неколико деценија. Данашње присуство идеологије пре подсећа на продукцију из времена Хладног рата или дебате о одговорности за Први светски рат какве су вођене 1920-их и 1930-их година прошлог века. Поново смо сведоци од колике важности је свестрано и темељно познавање страних и домаћих извора, литературе и трендова који данас владају у светској историографији. Без тога свака полемика остаје неутемељена.

Дуго је времена прошло од расправа на конференцијама које су биле организоване поводом неких књига које су обележиле време у коме су настајале и које су по свету промовисане паралелно са политичким процесима на Балкану и у самој Југославији (Србији). Поменимо књиге Ноела Малколма „Кратка историја Босне“ и „Косово, кратка историја“, Холма Зундхаусена „Историја Србије 19. и 21. века“ или „Месечаре“ Кристофера Кларка.¹ Дуго времена је прошло од изласка

1 Slavenko Terzić (ed.) *Response to Noel Malcolm's Book Kosovo. A Short History*, Institute of History of the Serbian Academy of Sciences and Art, vol. 18, Beograd 2000; Миле Бјелајац, За и против: неки одјаци на Западу поводом књиге Ноела Малколма: *Косово. Кратка историја*, Историјски институт САНУ, Зборник радова, књ.18. Београд 2000, с.107-122; Душан Батаковић, „Слике модерне Србије: донети, ограничења, оспоравања“, поговор у: Холм Зундхаусен, *Историја Србије од 19. до 21. века*, CLIO, Београд 2009; Radoš Ljušić, *Istoriografija „odbira“*, srbofobije i jugofilije, *Istorija 20.veka*, 1/2010, s.212-248; Шире о излагањима на округлом столу поводом

једног прегледа трендова у српској историографији (М. Јовановић, Р. Радић) или нешто раније Б. Петрановића, А. Митровића, Љ. Димића, Ђ. Станковића или Косте Николића. Једним збирним прегледом огласили су се М. Бјелајац и Г. Кривокапић- Јовић (2011). У новије време критикама се оглашавао Радош Љушић у серији издања под насловом „Ангажована историографија.“²

књиге види: Војан Dimitrijević, *Krajnje problematični konstrukt, Istorija 20. veka 1/2010*, s.249-254; Mile Bjelajac, Gordana Krivokapić Jović, *Prilozi iz naučne kritike – Srpska istoriografija i svet, Uticaj jugoslovenske krize na srpsku i svetsku istoriografiju*, INIS, Beograd 2011; Преглед расправа о књизи Кристофера Кларка „Месечари. Како је Европа отишла у рат 1914“ види: Миле Бјелајац, *1914-2014: Зашто ревизија? Мењање оцена о узроцима Првог води ревизији оцена о узроцима Другог светског рата*, Прометеј, Нови Сад 2019. У Београду је одржан један отворени скуп (хотел Метропол) на коме је гост био и сам писац Кларк који се у тој прилици држао помирљиво.

- 2 Ђорђе Станковић, *Iskušenja jugoslovenske istoriografije*, Rad, Beograd 1988; Љубодраг Димић, Ђорђе Станковић, *Историографија под надзором, Прилози историји историографије, I-II*, Службени гласник СРЈ, Београд 1996; Бранко Петрановић, *Историографија и критика*, ЦИД, Подгорица 1997; Андреј Митровић, *Пропитивање КЛИО, Огледи о теоријском у историографији*, НИУ „Војска“, Београд 1996; Коста Николић, *Прошлост без историје. Полемике у југословенској историографији 1961-1991*, ИСИ, Београд 2003; Мирослав Јовановић, Радивој Радић, *Крива историја – српска историографија и друштвени изазови краја 20. и почетка 21. века – УДИ*, Београд 2009; Боро Мајданац, Мирослав Перишић (приредили), *О приступу прошлости. Пример једног историјског извора*, ИНИС, Београд 2010; Чедомир Попов, *Историја на делу. Разговори 1982-2012* (приредила др Јелена Попов), Нови Сад 2016; Mile Bjelajac, Gordana Krivokapić Jović, *Prilozi iz naučne kritike – Srpska istoriografija i svet, Uticaj jugoslovenske krize na srpsku i svetsku istoriografiju*, INIS, Beograd 2011; Радош Љушић, *Ангажована историографија (3) Кад ћеш да престанеш да се свађаш?*, Центар за српске студије, Филозофски факултет у Београду, Београд 2016; Радош Љушић, *Ангажована историографија (4), Прогони и прогонитељи*, Цен-

Пре сваке даље расправе читаоци треба да имају на уму да не постоји нешто јединствено што би се могло назвати „српском историографијом“ (изузев простора на коме је нешто настало) и њој насупрот „светском историографијом“. Постоји низ индивидуалних или групних, пројектних подухвата, као и трендови у које су се аутори уклопили. Постоје међу научницима вододелнице које са много скрупула треба установити и обележити. Једна од тих вододелница су трендови ревизије са политичком позадином. Сведочимо и о сталним покушајима иновација које по мишљењу неких „узнемиравају духове“ и нису добродошле без обзира на скрупулозну и научну аргументацију коју нуде насупрот старим знањима. Но, река мора даље без обзира на те опасне хриди.

Зборник радова под називом *Трендови у савременој српској историографији*, који предајемо на читање стручној и широј јавности, треба да буде нови подстицај за преиспитивање докле смо дошли, колико смо се помакли за ових петнаест година од претходног пропитивања. Садржаји су са једне стране подсећања на раније оцене о стању српске историографије, неретко потпуно супротстављене, али и са садржајима који су информативни за стање данас.

Ништа није од јуче, покушали смо поново подсетити на однос према баштини наше науке, опет у крајностима од апологије до намерног прећуткивања свега што је претходило скоријем времену. Указано је на радове који опомињу на селективни одабир, селективно преписивање, прећуткивање или атаковање на ауторе који нису у моди, без обзира на палету чињеница и аргуме-

тар за српске студије, Филозофски факултет у Београду, Београд 2019; *Istorija Jugoslavije u svjetlu kritike, Polemike u jugoslovenskim časopisima 1973-1976*. (priredio Božidar Jakšić), Buy Book, Most Art Jugoslavija, Sarajevo, Beograd, Zagreb 2022

ната које су нудили или нуде. Некада су мотиви сасвим лични и изван науке. Све то посредно води до питања о стању наше научне критике. Извесно је да без критике нема квалитетног напретка унутар струке.

Питање је просто, да ли смо се одмакли од констатације истакнутог историчара Ђорђа Станковића из 2004. године који је закључио: „У овом тренутку, с обзиром на узавреле страсти око историографије, изгледа нам да треба бранити и прошлост и историјску науку, не само од спољних утицаја него и од историчара. При том мислим подједнако на оне који ова дела у целини доводе у питање као и на саме ауторе, који из добро ушанчених ровова – објављених редова својих књига – не виде често добру намеру и чврстину аргумената њихових опонената.“³

Много је питања и поља истраживања која бисмо могли да дотакнемо и сведемо под наслов „Трендови у савременој српској историографији“, али управо због тог изобиља определили смо се на ужи избор који би могао да буде подстицајнији за наставак дијалога и допуне кроз прилоге у научној публицистици (часописима). У припреми зборника, водећи се нашим увидом у до сада објављене радове на теме српске историографије, позвали смо четрнаест домаћих и страних аутора на сарадњу. На жалост, неколико њих није могло да одговори позиву због раније преузетих обавеза.

Преглед односа према историографској баштини, са примерима, како кроз деловање појединаца, тако и у самим институцијама, дао је Миле Бјелајац у прилогу *Српска историографија – Однос према баштини: Од апологије до прећуткивања*. Вертикала коју обухвата овај

3 Dorđe Stanković, *Istorijski stereotipi i naučno znanje*, PLATO, Beograd 2004, 55 (4. „Protiv apologije vlastite istorije“)

рад прати ауторово целокупно научно искуство. Овакав приступ провоциран је спознајом убрзаног друштвеног заборав, који се са сменом генерација рефлектује и у историјској науци.

Михаел Антоловић својим прилогом *Српска историографија данас – између императива иновације и наслеђених ограничења* прави један богато илустрован преглед продукције. У раду анализира развој српске историографије током прве две деценије 21. века. Тежиште анализе усмерено је ка темељно промењеним друштвеним условима у којима се историографија пише и делује. Истиче праксу квантификације научних резултата и свепожимајући процес дигитализације. Нарочиту пажњу посвећује анализи концептуалног оквира српске историографије, важним теоријско-методолошким искорацима који је она остварила у поменутом раздобљу, као и феномену историографског ревизионизма. Овим радом он наставља своја пропитивања савремених трендова у историографији. Недавно се огледао у обради трендова глобализације у светској историографији.⁴

У зборнику су нашли места и радови који конкретно пропитују сналажење српске историографије са применом нових технологија, дигиталних и визуелних. Или, питањима колико је српска историографија разапета између традиционализма и иновација. Биљана Бешлин је приложила рад под насловом *Дигиталне технологије и савремена српска историографија*. У овом раду изложен је преглед трансформације проучавања историје у Србији под утицајем развоја информационих и комуникационих технологија крајем 20. и током првих деценија 21. века. Како и колико? Ову тему отвара и

4 Michael Antolović, Svetska, transnacionalna i globalna istorija – istoriografija za umrežena društva 21. stoljeća? *Istorija 20. veka*, 2/2023, 503-532

Михаел Антоловић у свом раду као део општих трендова у српској историографији.

Један број аутора пропитује поједине велике теме које обрађује српска историографија. Примећује се еволуција сходно временима у којима живимо и пишемо.

Рад Александра Раковића *Српска историографија и црногорска квазинаука* на сажет начин показује како се српска историографија носи са евидентним трендовима ревизије унутар дела црногорске историографије која брише или уклања српску компоненту црногорске историје. С друге стране, у маниру историографије из времена социјализма, интерпретира улогу Србије некад и сад у односу на статус Црне Горе у негативним бојама.

Гордана Кривокапић-Јовић у свом прилогу излаже еволуцији и мене у обради личности и дела Николе Пашића, великог српског државника прве четвртине двадесетог века. Уочава редукционизам и неке идеолошке погледе у делу домаће и стране историографије, која је покушала да објасни лик ове несумњиво велике фигуре савремене српске историје. Своја виђења и аргументе понудила је у чланку *Како истраживати и тумачити личност и дело Николе Пашића (1845–1926)*. После историчара Ђорђа Станковића и још једног малог броја њих из старије генерације, није било позванијег историчара да се подухвати ове теме.

Дмитар Тасић се огледао на теми *Савремено истраживање паравојног организовања на Балкану – стање и тенденције*. Тема је историјска колико и савремена, геополитичка. Због своје испреплетености са историјом свих балканских држава, она је пример компаративног приступа који често мањка у приступу српских историчара. Без компаративног и историјског одређења данас је субјективизам у интерпретацијама, различитих смерова, потпуно ослобођен или тачније

речено распуштен. Тасић је већ етаблирано име на овом пољу и већ су га препознали најутицајнији издавачи у свету (Oxford University Press).

Један број прилога посвећен је рецепцији резултата страних историографија у радовима српских историчара. Тако, на пример, понуђене су анализе рецепције француске, немачке и руске историографије у старијим и новијим радовима српских историчара. Зоран Бајин и Алексеј Тимофејев дали су преглед *Совјетска и руска наука о историји 19. и 20. века и њен утицај на југословенску и српску историографију (1946–2000)*. Наталија Димић је обрадила рецепцију резултата немачке историографије у српској науци и сама виђења немачке историографије о српским темама, у раду: *Резултати савремене немачке историографије о темама из српске и југословенске историје и њихов пријем у српској научној периодици*. Душан Бајагић је приказао преглед рецепције резултата француске историографије која је своје место нашла у делима српских историчара старије и млађе генерације, као и преглед сучељавања погледа и резултата кроз бројне научне скупове. Све то је сабрао под насловом *Рецепција резултата француске историографије о XX веку у српској историографији после 1945*.

У Зборнику је изложен и један поглед са стране, како страни историчари виде српску продукцију на поједине теме, нпр. о Првом светском рату и стварању Југославије. Колега Борис Московвић из Прага, дао је прилог *На путу према преокрету: настанак Југославије (1918) у српској историографији седамдесетих и осамдесетих година 20. века*.

У Београду, 1. децембра 2022

Др Миле Бјелајац

Уредник